

могуће указати на генерални приступ у решавању постојећих проблема. Мишљења смо да указивање на пропусте и недостатке у досадашњем организовању географа у Србији може указати на одређени приступ концепцијским поставкама модерне географије, која у развијеним земљама доживљава све већу експанзију.

Најзначајаније тешкоће којима је оптерећена географија у Србији

Сходно стању друштва у целини, појавили су се крупни проблеми не само у географији, већ у мањој или већој мери у свим областима науке. Посебно ћемо истаћи оне за које нам се сада чини да су најзначајнији.

Прво, према нашим сазнањима за бољим животним и радним условима, поред осталих, из науке је отишао и одређени број младих и талентованих географа, било у иностранство, било у неке друге делатности у земљи. Без обзира да ли су успели да нађу одговарајући посао или не, они представљају школован кадар који је за географију у нас углавном неповратно изгубљен. Један од основних узрока ове појаве (а и процеса) односи се на немогућност друштвене заједнице да тим људима обезбеди минимум егзистенцијалних услова за рад у науци. О одговарајућим (адекватним) надокнадама за обављени посао, који би позитивно утицао на развој младог научног кадра, није могуће ни говорити. Истина, постоје на појединим универзитетским центрима у Србији и нешто повољнији услови за рад – али то се, пре свега, односи на кадрове у високом школству. Међутим, за развој научног кадра то никад није било довољно. Јер, само радом на научно-истраживачким пројектима у научним институтима научни кадрови имају и научну перспективу. Без тога остаје им само просветна перспектива, што није предмет овог рада.

Опремљеност теренским возилима, лабораторијама, кабинетима, инструментима, аерофото и сателитским снимцима, рачунарима и пратећом опремом итд. далеко заостаје за реалним потребама. Рад на терену (код већине географа) далеко више подсећа на начин рада од пре педесет и више година, него што у себи садржи елементе модерног истраживања. Финансијске могућности и потребе, па и заинтересованост, потенцијалних финансијера научних пројеката је на врло ниском нивоу не само у последњих десетак година, већ и знатно дуже. О подстицању дугорочних истраживања од посебног значаја за Србију и српски народ, нема ни говора већ више од 50 година. „Измишљање” тема пројеката, механичко спајање предлога две или

више институција и томе слично су само неке од карактеристика односа државе према науци и кризе ауторитета знања и квалитета у њој. Ово се, посебно, односи на последњих десетак година када и није било слободног (конкурентског) научног тржишта.

Развој информатике захтева бржу набавку хардвера и софтвера. Употреба компјутера и интернета је постала елементарни предуслов обављања научноистраживачког рада. С тим у вези, и тамо где је њихова примена интензивна, јављају се специфични проблеми који се односе на компатибилност база података, доступност информација итд. Нису ретке отежане, понекад и немогуће размене фајлова због примене најразноврснијег софтвера и хардвера. Један од приоритета би требао да буде концепцијска осмишљеност хијерархијске структурираности субјеката на пољу географских информационих система. Интернет презентације пројеката, радова, извештаја са научних скупова, публикација итд, може се срести само код ретких појединаца, а изузетно ретко као промоција институционалних остварења. На Првом југословенском скупу о ГИС технологијама (Зборник радова ГИ „Ј. Цвијић” САНУ, 1996), детаљно је образлагана и констатација, да питање информација (нумеричких, описних, графичких и др.) представља један од најозбиљнијих проблема, не само код нас већ код свих земаља бившег социјалистичког блока. Због тзв. „безбедоносних” разлога веома често је тешко доћи до основног инструметарија за научни рад. Примера ради, последњи метеоролошки годишњак штампан је за 1985. годину. За набавку новијих података потребно је издвојити не мала средства. Слично је и са хидролошким и подацима о становништву, производњи, саобраћају итд. Прикупуљање грађе, на прагу XXI века, и даље ће бити мукотран посао, који одузима знатан део времена. Позната нам је пракса да се исти подаци прикупуљају истовремено на различитим пројектима и у различитим установама (*Бурсаћ М.*, 1989). Дуплирање послова никоме не иду у прилог ни финансијски ни временски, а држави нарочито. Са друге стране, географски атласи (општи, тематски), који би требало да буду репрезент могућности географа и географије (у контексту финализације одређених послова), могу се избројати на прстима једне руке, и углавном датирају из неких ранијих времена.

Друго, посебно је важно питање праћења развоја младих талената у циљу њиховог укључивања у научни рад. Показало се, до сада, да је школски систем тако организован да се не остварује потребна сарадња са ученицима средњих школа, па ни са студентима на географским и сродним студијама који су остварили одређене успехе у школовању, или на такмичењима, као и да се остварују само повремене пословни односи и слаба сарадња са појединим органи-

зацијама које показују интересовање за бављење научним радом –на пример: Млади истраживачи Србије, Географско истраживачко друштво, Истраживачка станица Петница, бројна спелеолошка и планинарска друштва итд.). При том не би требало испустити из вида значајну популацију ученика која показује солидне резултате, али који могу доћи до пуног изражаја тек уз бољи стручни, практични, рад. Зато је логичан став М. Зеремског још из 1981. године „... да је један од главних узрока заостајања географске науке у Србији ... дефицитарност научног подмлатка, бројно и квалитетно. Показало се да садашњи научни кадар није у стању да одговори све већим и сложенијим задацима које пред њега постављају савремена географска наука и потребе друштва” (*Зеремски М.* 1981). Последице таквог односа државе према научном подмлатку, па и просвети и науци у целини, су се показале као негативне од тада па до данас.

питање географских кадрова уопште, представља приметну слабост, не само у школама већ и на факултетима и институтима. Поједини уџбеници за основну и средњу школу (па чак и за редовне студије) обилују дескрипцијом и застарелим фактографским материјалом, док су објашњења процеса и законитости у природи и друштву, а нарочито методологија, потиснути у други план. Несхватљиво је даље толерисање инсистирања на приоритетном „учењу” такве грађе. У том смислу, поново треба подсетити на став да се „Географија ... мора енергично ослободити компромитујуће дескриптивности и остварити на делу прокламовану фундаменталност и егзактност на свим нивоима презентирања. У њој се морају јасно разлучити - научно од стручног и популарно-информативног, научно од наставног” (*Марковић Ј.* 1987). Овај став је актуелан и данас. Такође се намеће утисак да је до почетка деведесетих година на факултетима неоправдано задржано 5 - 6 предмета за које се може у најмању руку рећи да су сувишни. О позитивним искуствима и иновацијама у настави и пракси у свету водећих факултета, знамо само на основу индивидуалних ангажовања или случајних контаката.

Финансијски услови за теренску наставу су све слабији. До пре неких петнаестак година у назад, на другој години студија (у Београду), била је обавезна двонедељна теренска пракса. „Стога произилази да су теренска истраживања била и остају изворна средина у свим географским проучавањима. Према међународном кључу, географ на терену треба да проведе минимално 2, а највише 6 месеци годишње” (*Зеремски М.* 1981). Њено замирање се може само делимично правдати лошом материјалном ситуацијом. Имајући у виду да се студенти образују не само за просветно-педагошки већ и научно-истраживачки рад, било би неопходно такву праксу спроводити на свакој години студија. Добар начин за реализацију оваквог

приступа је максимално озбиљно и организовано повезивање факултета и институција које имају потребу за младим географским кадровима.

Треће, много је времена протекло од како географи немају свог представника који носи звање академика. Свакако да ову напомену треба упутити на адресу свих географа, јер тешком материјалном ситуацијом и другим проблемима, у мањој или већој мери су погођене и остале науке. Наши предавачи на страним факултетима су готово непозната појава, а исто тако, давно је неко од познатих научника из иностранства гостовао на нашим факултетима и институтима.

Готово да и нема српских географа који заступају наше интересе у међународним институцијама. При том, годинама уназад ми смо искључени из свих међународних географских асоцијација. Формално присуство у међународним институцијама, за које смо сви убеђени да ће се врло брзо остварити, не значи ништа уколико немамо активног учешћа у њиховом раду, планирању и одлучивању. Савремена политичка превирања су бременита великим демографским променама; на појединим територијалним јединицама Балкана догађају се корените промене структуре становништва. Међутим, познато нам је да географи нису имали битнијег удела у, на пример, разграничавању етничких целина, и поред тога што су поједини научници достављали релевантан материјал на основу кога је било могуће доносити документоване политичко-географске одлуке. Ово је последица како недовољне активности географа на истраживањима миграција становништва, али и државе која није имала жеље да обимније финансира оваква истраживања – до њиховог спутавања на разне начине.

Усавршавање у иностранству, размена кадрова, специјализације, постдипломске и постдокторске студије, такође су изузетно ретке појаве. Чак и одласци на међународне скупове, су готово по правилу привилегија оних који то себи могу да приуште. „Мишљења смо да сваки научни радник, током своје научне каријере треба да обави бар једну до две специјализације у иностранству. Када је реч о овом облику изграђивања научног подмлатка можемо рећи да је он у географији ... Србије потпуно занемарен” (*Зеремски М.* 1981). Саопштења о значајним експедицијама, конгресима итд. не постоје ни у једној форми институционалног обавештавања, а да не говоримо о подстицању и стимулисању истраживача да се на њима што више учествује. Цитираност наших научника у међународним часописима је незадовољавајућа. Мада, са задовољством можемо констатовати (на основу годишњих извештаја) да се све више радова географа штампа у водећим светским публикацијама, нарочито у последњих неколико

година.

Четврто, међународни пројекти су јако ретка појава. Ово је констатација која, ако тако може да се каже, показује тренутни међународни рејтинг наше географије. Да би се парирало, односно конкурисало признатим и развијеним географским кућама на тржишту, неопходно је претходно доказати наше квалитете, способности и искуство. „Већ двадесет година постоји Карпатско-балканска комисија за геоморфологију која издаје часопис *“Geomorphologica carpatho-balcanica”* са седиштем у Кракову. Та Комисија је организовала до сада по 2-3 симпозијума у свакој од земаља у којима се простиру Карпатско-балканске планине. У неколико наврата је настојала да се бар један такав симпозијум одржи у нашој земљи тј. у СР Србији. Међутим, геоморфолози ... Србије до данас ништа нису предузели на томе” (Зеремски М. 1981).

Пето, тренутно, колико нам је познато, не постоји ни једна експериментална географска станица. Сувишно је наглашавати да би оваква, бар једна, станица представљала значајно унапређење у погледу егзактног истраживања. И поред тога што су направљени крупни кораци у развоју бројних типова оваквих станица, код нас нема наговештаја да постоје било какви захтеви или ангажовања на формирању барем једне. Географи су углавном користили резултате експерименталних станица које су припадале Институту за шумарство и дрвну индустрију или Водопривреди и др. Међутим, колико нам је познато ни тих тридесетак станица више не раде. Док се у развијеним земљама географија кретала крупним корацима напред, у Србији је стагнирала, или веома скромно напредовала, тако да је јаз још више повећан. У немогућности да (на глобалном нивоу) ухватимо корак са савременим токовима, најчешће се окрећемо традиционалним вредностима (обележавање јубилеја, годишњица, доделе награда, похвала, признања, организовање најчешће једнодневних екскурзија и сл), или не више од једном научном саветовању годишње. При томе, у новије време се организује већи број научних, али и називи научних, скупова и то, често, искључиво због могућности за неком финансијском користи. Научне скупове организују и ненаучне институције.

Шесто, публикације које се штампају код нас концепцијски и стилски се споро мењају, и поред тога што географија у напредним срединама добија сасвим друге димензије.

Све више радова се објављује само на интернету, као и читаве библиотеке. Није нам познато да је код нас објављена монографија (или неко друго географско научно дело) коју прати дискета или неким случајем компакт диск. Електронски атласи су постали нека врста стандарда, док се код нас јављају најразличитији проблеми

публиковања класичних.

Седмо, готово сва истраживања су везана за простор садашње или поједине делове бивше СФР Југославије. И на тај начин се струковно затварамо, уместо да проширујемо и простор истраживања и да смо по природи ствари више усмерени на географије других средина. Бесмислено је размишљати о томе да су теме на простору наше државе исцрпљене, али морамо успостављати интензивније везе са иностраним колегама и институцијама, како би смо били укључени у савремене тенденције. Немогуће је постизати запажене резултате на пољу рецимо екологије дубоких мора и океана, вулканологије, периглацијације, биогеографије тропских и субтропских предела итд без боравка на одговарајућим теренима и учествовања на скуповима о стручним питањима. Стиче се утисак да су далеко више теренских активности на разним деловима Земље остварила разна аматерска и полупрофесионална друштва и удружења, него наши факултети и институти. Слаба међународна сарадња, која се претежно заснива на размени публикација, добија смисао претежно на основу индивидуалних контаката и личних познанстава.

Осмо, примењена географија игра занемарљиву улогу у нашој средини. Поједине апликативне науке су у појединим сегментима преузеле онај део географије, који им је неопходан за практичну реализацију одређених пројеката, при чему је улога научника из сфере географије сведена на минимум. Уз то, рад тих научника се од стране тзв. „фундаменталиста” третира другоразредним. Такав став је апсурдан обзиром на то да су у примени географских знања бројни географи много више од поменутих остваривали и проверу својих резултата истраживања у пракси. На ово указује став А. Вељковића да је „У последњих 10-15 година ... у Средишњој Србији ... остварен значајан напредак и у развоју просторног планирања, као истраживачке дисциплине, и у његовом саставном делу - географији, као примењеној науци. Географска истраживања и приступ у Србији су достигли врло значајно место и разноврсну улогу у просторном планирању” (Вељковић А. 1993/94). И у оним областима које с пуним правом носе епитет доношења одлука о организацији простора (урбано и просторно планирање), често бивају потискиване у страну на рачун тренутно приоритетнијих активности које организују административне структуре. „Наше друштво недовољно користи апликативност специјалистичких географских дисциплина, на своју штету. Наука о простору, његовим компонентама, њиховој интеракцији, најпозванија је у просторном планирању, хоролошки свеобухватном. Отуда - много је промашаја у нашем времену и друштву, од најмањих до кардинално-фаталних, са последицама и за потомство” (Марковић Ј. 1987).

Девето, присутност географије у медијима ни издалека није онаква каква би требало да буде. Научно популарне емисије уместо да су бројније, оплемењене новим садржајима, све мање су присутне у школском ТВ програму. Постојећи географски часописи имају слабу маркетиншку промоцију и познати су само у кругу научних радника и мањег броја наставника и професора. Живимо у времену које је преплављено огромном масом разних часописа, а многи од њих због тривијалних садржаја брзо нестају. За покретање једног (или подизање на знатно виши ниво неког већ постојећег), који ће на задовољавајући начин афирмисати један од три национална предмета (у школама), као да немамо довољно снаге и могућности.

Наведени недостаци сигурно нису и једини који оптерећују географију у Србији. Међутим, погрешно би било тврдити да су они присутни у свим установама и на свим нивоима, и да представљају генерално обележје. Поједини истраживачи су активни чланови у одређеним међународним организацијама. Такође су остварени солидни резултати на пољу сарадње са сродним установама у Бугарској, Румунији, Мађарској и Македонији. Неколико пројеката који повезују две или више балканских земаља финансирају Европска заједница, УНЕСКО итд. Наставна средства за образовне установе су бројнија, разноврснија и квалитетнија него за већину осталих предмета. Дакле, ситуација није толико катастрофална како би се на први поглед могло учинити. Али, потребно је далеко више напора да би смо ухватили корак са савременим токовима. „Неоспорни су успеси појединаца, мањи или већи узлети центара, али изостали су колективни напори, тимски пројекти, свестрани специјалистички научни захвати географског проучавања републичких простора, не рачунајући појединачне и периодичне покушаје у једновековном раду” (Марковић Ј. 1987). Теоријски посматрано, уколико би смо успели да у максимално кратком року превазиђемо изнете тешкоће, велико је питање колико би смо били у стању да се уклопимо у постојеће светске трендове.

Неопходни правци развоја географије у Србији

Праћењем светске географске литературе могло би се рећи да су основна обележја географије у развијеним земљама следећа:

- све интензивнија специјализација, заснована на потребној техничкој опремљености и услужним техничко-сервисним службама;
- висок степен интердисциплинарности и прожимања са сродним наукама у циљу подстицања тимског рада и развоја нових дисциплина;

- развој примењене географије са даљом тенденцијом да се инфилтрира у готово све видове одређених делатности;

- развој прогностичке и конструктивне географије, као и јачање комплексног географског, регионалног и интегралног просторног приступа у науци са применом савременијих метода у синтезној оцени природних и антропогеографских карактеристика и потенцијала Србије и њеног географског и геополитичког положаја и значаја за интеграционе процесе на Балкану, Европи и у свету у целини.

Упоређујући изложене карактеристике географије у нас са претходно наведеним обележјима географије у развијеним земљама долази се до закључака и о могућим правцима и потребном интензивирању развоја географије у нас.

Закључак

Познато је да је Србија својевремено била међу водећим географским државама у свету. Али, могло би се рећи, да се развој наше географије од другог светског рата на овамо, константно налази у силазној путањи. Ово је довело до тога да се о географији све мање говори као о научној, а све више само као просветној, делатности. Имајући у виду да су у питању проблеми од суштинског значаја за опстанак наше географије, и да је тежина сваког од њих изузетно велика, било би неопходно елаборирати их појединачно. Потребно је сагледати њихов структурни однос и карактер међусобних веза, како би се могли одредити приоритети превазилажења изнетих недостатака. Улога државе, сходно друштвеним тенденцијама код нас је све мања у смислу финансирања и других видова ангажовања који би допринели побољшању постојећег стања. Штавише, постоје наговештаји још рестриктивнијих кадровских и финансијских мера. При томе, уколико све те мере буду позитивно утицале на будуће квалитетније научне резултате онда су оне добродошле. Јер, „Потребни су нам - друкчији рад, нова организација, виши циљеви у географији ради превазилажења status quoа. Заблуде географа и немоћ, неразумевења заједнице за потребе наше науке могу јој продужити таворење или визију учинити илузијом. На обострану штету!” (Марковић Ј. 1987). Реално гледано, било би необично очекивати да друштво које је хронично у кризи негује и развија научно стваралаштво. Наведене тешкоће могу се превладати првенствено бољом интерном организацијом и међусобним повезивањем географских установа. Показало се да појединачно и независно институционално деловање, на глобалном нивоу не пружа

задовољавајуће резултате. „Садашње географске установе (научне и наставно-научне) нису у довољној мери развијене ни кадровски ни са опремом да би могле самостално (свака за себе) да обаве велике научне задатке” (Зеремски М. 1981). Можда би излаз маогао бити у формирању тела (или давању овлашћења постојећој установи) које би усмеравало и координирало најзначајнијим активностима. Такав покушај централизације би морао бити добро припремљен и организован. Оног момента када се премосте, бар најзначајнија, отворена питања од виталног значаја таква институција би могла и да се укине, уколико би то било потребно. Дакле, намеће се као један од императива окретање ка тржишним облицима пословања и избацавања на површину оних радова и пројеката за које постоји највеће интересовање и код нас и у свету. Стварањем солидне материјалне базе, могла би се успешно решити бројна кадровска, организациона и техничка питања (Вељковић А. 1989). Форсирање способних научника на пословима који су атрактивни, окренути ка методологији и примењеним делатностима, допринело би подизању угледа и установа на којима раде. На таквој основи, чини нам се да је могућа бржа афирмација географске науке и враћање статуса који јој заиста и припада. Разматрање овог предлога свакако завређује знатно озбиљније опсервације, нарочито од стране оних који могу својим знањем, искуством и способностима утицати да се покрену одређене активности ка побољшању тренутног стања. „Модерна географија мора се разликовати од архаичног земљописа... Потребна нам је објективност у сагледавању третмана географије међу наукама, њених слабости, па неће недостајати храброст признања за радикалним променама” (Марковић Ј. 1988). Позитивна искуства географских институција у Србији могу допринети функционалнијем приступу реализације предложеног, или неког другог модела.

Посебно, наглашавамо потребу за усмеравањем географије ка реализацији оних истраживања која су тражена од стране „тржишта” и за организовањем географа у циљу достизања све вреднијих научних достигнућа. Све у циљу омогућавања „владавине” ауторитета знања, а не „ауторитета причања”, јер је још Јован Цвијић (и не само он) указивао на то да иза много причања има мало квалитетних резултата научног рада. При томе, много се може причати, не само усмено, већ и писмено.

Литература

- Радовановић, В. М. (1978): *Научно дело Јована Цвијића по мерилима његових оцењивача* (коаутор: Стојковић, А.), „Дијалектика” бр. 1, Београд (стр. 67-101).
- Радовановић, В. М. (1981): *Научни допринос Бранислава Којића модерној теоријској и урбаној географији*, Глас САНУ- Одељење друштвених наука, књ. 22, Београд (стр. 99-152).
- Зеремски, М. (1981): *Неке опаске на савремени развој географске науке*, Зборник радова ГИ „Јован Цвијић” САНУ, књ. 33, Београд.
- Бурсаћ, М. (1986): *Законске основе и неки проблеми просторно планског усмеравања насеља у Србији*, „Саопштења” бр. 16, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд (стр. 45-52).
- Marković, J. (1987): *Dometi i problemi (regionalne) geografije Jugoslavije*, DELA, št 4, Teorija in metodologija regionalne geografije, Oddelek za geografijo filozofske fakultete univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, Ljubljana.
- Марковић, Ј. (1988): *Потребе прогресивније геоморфологије и географије*, Зборник радова ГИ „Јован Цвијић” САНУ, књ. 40, Београд.
- Радовановић, В. М. (1988): *Становништво као аутономни биосоцијални и географски систем*, Зборник радова књ. 40, ГИ „Јован Цвијић” САНУ, Београд (стр. 167-178).
- Вельковић, А. (1989): *Предлог циљева дугорочног развоја географског института и елемената за концепт будуће организације рада и усавршавања*, Интерна документација ГИ „Јован Цвијић” САНУ, Београд.
- Бурсаћ, М. (1989): *Успостављање информационог система Србије за потребе урбанистичког и просторног планирања*, „Саопштења” бр. 20, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд (стр. 11-16).
- Радовановић, В. М. (1990): *Географска средина као географска и еколошка категорија* (коаутори: Радосављевић, Р. и Јовановић, Р.), Посебно издање Српског географског друштва, књ. 69, Београд.
- Вельковић, А. (1993/94): *Однос између географије и просторног планирања*, Зборник радова ГИ „Јован Цвијић” САНУ, књ. 44-45, Београд.
- Дукић, Д. (1989): *Развитак географских наука у САНУ (1886-1984)*, Стогодишњица српске академије наука и уметности, књ. 2, САНУ, Београд.
- Царић, Н. (1989): *Развој географске науке*, Зборник радова Института за географију 19, Универзитет у Новом Саду, ПМФ Институт за географију, Нови Сад.
- Зборник радова (1996): *ГИС – стање и перспективе*, ГИ „Јован Цвијић” САНУ, Београд (стр. 1-426).
- Бурсаћ, М. (1996): *Географски потенцијали-вредновање и планирање насеља*, Посебна издања књ. 49., ГИ „Јован Цвијић” САНУ, Београд (стр. 1-102).
- Бурсаћ, М. (1996а): *Географска истраживања и планирање простора*, Зборник радова књ. 46, ГИ „Јован Цвијић” САНУ (стр. 325-333).

Summary

Milan BURSAC
Milan RADOVANOVIC

SOME DEVELOPMENT PROBLEMS OF GEOGRAPHY IN SERBIA

It is pointed by this project to several problems which, more or less, still have an effect to the slower development of geographical science in Serbia. Questions that have been analysed are the following: the financial possibilities (and impossibilities) for the science, development and the scientific work of the personnel and their advanced study as well, then the cooperation of the geographers with the abroad with the aim of expanding the influence of our geography in the world and making conditions for better treatment of geography not only in the world but in Serbia as well, entering into international scientific projects, opening the experimental geographical stations, then printing the publications in foreign languages, expanding the geographical researching to the area of the Balkans and the world, intensifying the work on application of geographical knowledge and application of the contemporary methods in informing the scientific and other publicity about the results of geographical researches.

This study also gives the survey of attitudes of some geographers about the quoted question in the last thirty years. An analysis of those attitudes has been made and the review of the existing situation in geography in Serbia has also been given.

In keeping with the contemporary trends in development of geography in the world the possible development direction of geography in our country in the future are also given. It is mainly thought on the following: more intensifying specialisation based on the necessary technical equipment and technical services high degree of interdiscipline and imbuing with the related sciences, team work, intensifying of the development of the applied geography emphasized on forecasted and constructive geography, as well as strengthening the complex geographical, regional and integral approach in science with the application of the contemporary methods in synthesized evaluation of natural and antropogeographical characteristics and potentials of Serbia and its geographical and geopolitic position and significance for integrated processes in the Balkans, Europe and the World as a whole.